

TRST Ob 40-letnici smrti pisatelja in publicista

Posvet o Francu Jezi

Študijski center za narodno spravo in Društvo slovenskih izobražencev vabita v petek, 20. septembra 2024, v Peterlinovo dvorano Društva slovenskih izobražencev (Ulica Donizetti 3, Trst), kjer se bo ob 15. uri začel znanstveni posvet, posvečen Francu Jezi, pisatelju, publicistu in borcu za samostojno in demokratično Slovenijo.

Franc Jeza se je rodil leta 1916 na Hajdini pri Ptujju. Po maturi na ptujski gimnaziji je šolanje nadaljeval na Pravni fakulteti v Ljubljani, študij je prikinila vojna. Nadaljeval ga je šele po drugi svetovni vojni, ko je v Gradcu doštudiral etnologijo. Že v mladostnih letih se je pokazala njegova literarna in publicistična nadarjenost; od dijaških let dalje je veliko pisal, in sicer tako poezijo kot prozo. V Ljubljani se je včlanil v akademsko društvo Zarja. Med okupacijo se je pridružil OF in bil dejaven v odboru OF za univerzo.

Decembra 1941 so ga italijanske oblasti aretirale in obsodile na dosmrtno ječo. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Ljubljano, toda februarja 1944 so ga prijeli domobranci in izročili gestapu. Poslan je bil v koncentracijsko taborišče Dachau. Novembra 1948 je zaradi povojnega režima, ki mu je doma prepovedal vsakršno politično udejstvovanje, kot demokratično usmerjeni krščanski socialist zbežal iz Jugoslavije in se ustalil

v Trstu. Dobil je službo pri zavezniški tiskovni družbi AIS, nato pa je deloval kot neodvisni časnikar ter redni zunanji sodelavec slovenskega Radia Trst A. V tem okviru je pripravil številne prevode, pa tudi

lastna literarna dela, drame, mladinske zgodbe, novele, povesti, ocene in predavanja, kakor so *Nova tlaka slovenskega naroda*, *Moč ljubezni*, *Nevidna meja*, *Spomini iz taborišča*, *O ključnih vprašanjih rane karantansko-slovenske zgodovine* in še znane brošure o samostojni Sloveniji.

Poleg dela na tržaškem radiu je bil Jeza vsestransko aktiven na kulturnem področju. Bil je soustanovitelj in urednik revije *Stvarnost*, kasneje *Stvarnost in svoboda* (1950–1953), sodeloval pa je pri tedniku *Novi list* ter pri številnih revijah v Trstu in izseljenstvu. S stališča razvoja slovenske državne misli je pomembno predvsem njegovo zavzemanje za neodvisno slovensko državo

in pluralistično demokratično družbo. Jezo lahko tako upravičeno označimo za enega od utemeljiteljev slovenske independistične misli. Svojih idej ni razglašal le v tisku, temveč je letake s svojimi tezami osebno delil slovenskim obiskovalcem Trsta, znan je bil predvsem po zatikanju le-teh za brisalce avtomobilov s slovenskimi registrskimi tablicami. Bil je tarča udbovske "pozornosti", ki je šla od prisluškovanja do poskusa ugrabitve.

Jeza je umrl leta 1984 v Trstu. Slovenske samostojnosti ni dočakal, a številne od njegovih idej, ki so se dolgo zdele kot politična utopija, so se uresničile le nekaj let po njegovi smrti.

Program znanstvenega posveta:

Ob 15. uri: pozdravni nagovori (Martin Brecelj, Tomaž Ivešič);

ob 15.10: Igor Omerza: Franc Jeza – separatist. Predstavitev knjige;

ob 15.40 prvi panel, vodi Renato Podbersič, govorili bodo: Špela Chomicki, Ivo Jevnikar, Tomaž Ivešič. Po razpravi in premoru se bo drugi panel, ki ga bo vodil Martin Brecelj, začel

ob 17.15, govorili bodo: David Hazemali, Ana Šela, Sergij Pahor, Primož Sturman. Predvideni so tudi spomini sodelavcev in prijateljev. Knjižnica Dušana Černeta iz Trsta se bo posvetu pripravila razstavo njegovih del, ki bo na ogled v dvorani DSI.

TRST

Posvet ob 40-letnici smrti Franca Jeze

V Peterlinovi dvorani je v petek, 20. septembra, potekal dobro obiskan znanstveni posvet o Francu Jezi, ki sta ga priredila Študijski center za narodno spravo in Društvo slovenskih izobražencev. Pri vходу v dvorano, ki so jo poslušalci hitro zapolnili, so bila skrbno razstavljena njegova dela, za kar je poskrbela Knjižnica Dušana Černeteta.

Študijsko srečanje je potekalo ob 40-letnici smrti Franca Jeze, resnični povod za prireditev tega posveta pa je dala knjiga Igorja Omerze, ki je pravkar izšla pri založbi Mladika, je v pozdravu povedal predsednik DSI Martin Breclj, ki je Jezo osebno poznal in o njem povedal, kako je bil fizično droben in krhek, etično pa pravi velikan.

NOVI glas 26.9.2014

/ str. 10

S 1. STRANI Študijski center za narodno spravo in Društvo slovenskih izobražencev

Posvet ob 40-letnici smrti Franca Jeze, borca za samostojno in demokratično

Da je bil svoboden, durtvarjal in plemenit duh, ki je vedno zagovarjal svoje poglede in prepričanja, pa čeprav je vse to plačal z zaporom, deportacijo in emigracijo, sta v začetku spomnila skupaj z direktorjem SCNR Tomažem Ivešičem. Upri se je vsem trem totalitarizmom in se preroško zavzemal za svobodno Slovenijo. Imel je tudi šibke točke, česar posvet, ki želi biti znanstven, ne sme spregledati. Francu Jezi še vedno ni priznано to, kar si zasluži, tudi zaradi tega je DSI že drugič med pobudniki študijskega srečanja, ki naj pomaga spoznati in ovrednotiti njegovo delo (prvič so ga priredili leta 1994 v sodelovanju s Krožkom Virgil Šček). Posvet so sooblikovali raziskovalci, nekdanji sodelavci in prijatelji, med temi so se Jeze z zanimivimi anekdotami in osebnimi zgodbami ob koncu spominjali tudi hčerka Evelina Jeza, časnikar Marko Tavčar, odvetnik in politik Drago Štoka (spomine je prebrala hčerka Alenka Štoka), časnikar Miro Oppelt in kulturni delavec Vladimir Vremec. V prvem delu znanstvenega posveta, ki ga je vodil zgodovinar Renato Podbersič ml., so spregovorili mlada raziskovalka na SCNR Špela Chomicki, časnikar in kulturni delavec Ivo Jevnikar ter zgodovinar Tomaž Ivešič. Špela Chomicki je spregovorila o nekoliko manj znanih zgodnjih letih ter odrasčanju Franca Jeze na Štajerskem in začetkih njegovega delovanja. Franc Jeza se je rodil leta 1916 na Hajdini pri Ptuj, odrasčal je v razburljivih letih, ki so jih zaznamovale vojne. Bil je nadarjen za humanistične predmete in že v zgodnjih letih začel pisati, je povedala raziskovalka, ki je opisala skromnost takratnega življenja. Jeza je moral zaradi hude bolezni tudi prekiniti študij, a je kljub temu diplomiral leta 1938. S ptujskimi dijaki je začel pisati razna besedila, pripovedi in poezije ter jih objavljati. To so tudi začetki širokega opusa Franca Jeze, med katerimi so bili že prvi preroški zapisi, v katerih je videl pred sabo hude dni,

ko bodo Slovenci oboroženi v svoji deželi. V teh letih oz. leta 1944 ga je hudo zaznamovala smrt brata, ki

Špela Chomicki

je bil kot mlad vojak žrtev vojnih grozot. O Jezi se je prvi lotil pisati literarni zgodovinar Jakob Emeršič, drugače je bil na Štajerskem Jeza kot migrant izbrisan iz kolektivnega zgodovinskega spomina vse do razpada Jugoslavije, je prisotnim povedala Špela Chomicki in dodala, da je prepoznavnost in mesto začel pridobivati posthumno. Leta 1994 so na Ptuj organizirali simpozij o njegovem življenju in delu, leta 2011 pa so pred občinsko stavbo v njegovem rojstnem kraju odkrili tudi doprsni kip. Ivo Jevnikar je spregovoril o delovanju Franca Jeze v Trstu in kako je pomagal med Slovenci ohranjati pri življenju težnji po demokraciji in neodvisnosti – ideji, zaradi katerih je za nekatere še danes nelagodno obujati spomin na tega idealista. Jevnikar je povedal, kako sta ga visoko cenila tudi Boris Pahor in Alojz Rebula, čeprav so med sabo večkrat polemizirali in nista sprejemala vseh njegovih stališč. Priklonila sta se predvsem njegovemu kulturnemu in časnikarskemu delu ter neizmerni ljubezni do slovenstva. Jevnikar je nato predstavil Jezove poglede o svobodi, samostojnosti, političnem življenju in udejstvovanju, danes samoumevne misli in ideje, v katerih občutimo odmev negativnih izkušenj, ki ji je pridobil v soočanju s tremi totalitarizmi 20. stoletja. Okusil je namreč fašistične zapore, nacistično koncentracijsko taborišče in komunistično nasilnost ter enoumje. Zaradi teh izkušenj in želje po demokratičnem življenju je ilegalno prestopil mejo

in se kot politični emigrant znašel v Italiji. V Trstu je najprej deloval pri zavezniški službi, nato kot

Ivo Jevnikar

zunanjim sodelavcem Rai in na programskem oddelku istega radija. Od prve številke Novega lista je bil eden od glavnih in rednih piscev tednika, sodeloval pa je tudi pri drugih revijah (revija Stvarnost, zbornik Stvarnost in svoboda, zbornik Tokovi, Mladika, Pastirček, zdomski listi). Jevnikar je omenil tudi razhajanja mnenj in pogledov med tržaškimi izobraženci tistega časa. Bil je kritičen in vedno zvest svoji opredelitvi za krščanskega socialista ter literarno zelo nadarjen. Ko ne bi bil dejaven na toliko področjih, bi verjetno imel pomembno mesto tudi v naši književnosti, je dejal Jevnikar, ki je tudi povedal, da takega kronista in ocenjevalca slovenskega kulturnega utripa že dolgo nimamo več. Prvi del posveta je nato sklenil Tomaž Ivešič, ki je zelo na široko skiciral prostor in čas šestdesetih let 20. stoletja od vrhunca jugoslovanskega socialističnega patriotizma in spora o jugoslovanski ekonomiji med dvema partijskima strujama do nove jugoslovanske ustave. Omenil je debato med Dušanom Pirjevcem, ki je bil prepričan, da ni treba siliti socialistične integracije in jugoslovanstva, ter Dobrico Cosićem, ki pa je podpiral integracijo in označil posamezne republike znotraj Jugoslavije le za nujno zlo. Če so bile kritike slovenskih intelektualcev v matici omejene, so bile v zamejstvu in zdomstvu velike. Med temi je bil tudi Jeza, ki je bil predvsem kritičen do gospodarskega izkoriščanja Slovenije s strani Jugoslavije in zgolj

simboličnega pomena republik, ki niso imele nikakršne pravice oz. politične ali gospodarske

Tomaž Ivešič

avtonomije. Življenje je potekalo po smernicah jugoslovanske politike. Jeza pa je vneto razmišljal o svobodi in samostojnosti ter opozarjal Slovence, naj vcepijo mladim slovenstvo in željo po svobodi, ker drugače bodo živeli naprej v sramotni odvisnosti in suženjstvu. Po kratkem premoru je sledil še drugi del posveta, ki ga je vodil Martin Breclj. Pričel se je s prispevkom zgodovinarja Davida Hazemalija in Ane Šela, ki ga je na posvetu prebrala Petra Grabrovec. V prispevku Tržaški

“Separatist” in münchenski “Delovodja” sta se posvetila podobnostim in razhajanjem v pogledih

Petra Grabrovec

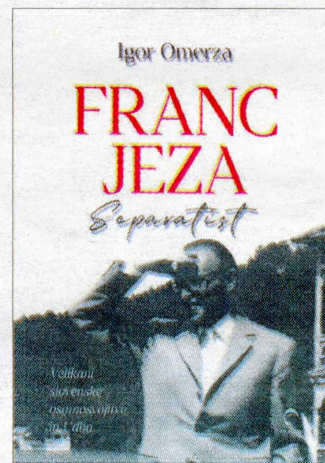
Franca Jeze in sodobnika Branka Pistivška glede ideje o slovenski državi. Oba sta namreč bila emigranta, zelo spretna pisca, ki sta uporabljala prav jezik kot pripomoček za širjenje idej o samostojnosti in neodvisnosti Slovencev. Oba je zaradi tega zalezovala Udba, ki je v emigraciji videla grožnjo enotnosti Jugoslavije in zato tudi preprečila širjenje njunih idej v državi. Jeza je bil bolj diplomatski, zagovarjal je pravico slovenske države na podlagi kulturne in zgodovinske identitete ter bil zagovornik ideje,

da noben narod ne more uživati resnične demokracije brez lastne države. Zagovarjal je tudi demokratičen pluralizem in dialog z drugače mislečimi. Branko Pestivšek je širil svoje ideje o neodvisnosti v Münchnu v Slovenskem glasu. Bil je bolj agresiven v pisanju in prepričan, da je marksizem, socializem, komunizem itd. mogoče sprejeti le v celoti ali pa v celoti zavreči. Prav gotovo sta se oba zavzemala za slovensko narodno identiteto in svobodo. Od zatikanja letakov za brisalce do skupnega dela na radiu se je v svojem posegu Franca Jeze spominjal Sergij Pahor. Ideja o slovenski državni samostojnosti v prvih povojnih letih med Slovenci na Tržaškem sploh ni bila prisotna, je povedal Pahor. Če jo je kdo gojil, je ni proglasal v javnosti, Franc Jeza pa je bil gotovo edini, ki jo je javno zagovarjal kot osnovno pravico slovenskega naroda. Slovenci v zamejstvu so bili podvrženi nenehnemu raznarodovanju. Uradni branitelj Slovencev naj bi po vojni postala Jugoslavija, ta skrb pa je bila navidezna in jih je kmalu pustila dobesedno na cedilu.

Krstna predstavitev knjige Franc Jeza – Separatist

Iz niza Velikani slovenske osamosvojitve in Udba je pred kratkim pri Založbi Mladika izšla nova knjiga raziskovalca Igorja Omerze z naslovom *Franc Jeza – Separatist*. Krstno so jo predstavili prav na začetku petkovega posveta, z avtorjem se je pogovarjal zgodovinar Renato Podbersič ml. Omerza je povedal, kako je Udba zalezovala Jezo in mu dala kodno ime Separatist. Glavna značilnost njegovega delovanja je bilo nepopustljivo, neposredno in preroško zavzemanje za popolnoma samostojno in suvereno slovensko državo. Slovenska nacionalna zgodovina po mnenju Omerze ne premore bolj gorečega in neomajnega oznanjevalca idej o samostojni Sloveniji, kot je bil to tržaški Jeza, in to v času, ko je bila ideja države popolna utopija. Zaradi obsežnega uničenja dokumentov Udbe se je veliko aktov o Jezi izgubilo in je zato knjiga Igorja Omerze fragmentaren prikaz tega tajnega zalezovanja, ki ima velik razpon, saj je potekalo od leta 1946 pa vse do leta 1984 oz. smrti Franca Jeze. V knjigi je zapisano, kako so Jezo zasledovali, kako so podrobno spremljali zapise, ki jih je objavljati, kakšen odziv je imela in kako je v

Sloveniji oz. Jugoslaviji pronicala njegova knjiga *Nova tla slovenskega naroda* itd. Jeza je bil leta 1961 med ustanovitelji akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo, ki je skrbela za razne akcije in širjenje letakov ter sporočil o neodvisnosti Slovencev. V knjigi je opisano, kako so ta sporočila širili, predstavljena so poročila Udbe o intenzivni društveni in propagandni dejavnosti v emigraciji ter tudi o študijskih dnevih Draga, na katerih je nastopal tudi Jeza. Knjigo poleg fotografij in raznih dokumentov zalezovanja bogatijo še družinske fotografije, ki jih je priskrbel hčerka Evelina in dovolila objavo. Velika sramota je, da ostaja Jeza nepoznana osebnost, v Ljubljani praktično neznan, je opozoril Omerza. Že zdavnaj bi veliki osamosvojitelji morali dobiti svoje mesto v središču glavnega mesta. Še vedno pa se postavljajo spomeniki udbovcem in protiosamosvojiteljem, je dejal avtor, ki je omenil še nekatere zelo sporne dogodke, ki smo jim pravzaprav vsi priča zadnja leta. Ob koncu je citiral Vergilov verz iz Eneide: *“Toliko truda je stal spočetek rimskega ljudstva”*, ki ga lahko predrugičimo v: *“Mnogo truda bo še potrebnega za primerno spominjanje na Franca Jezo, enega izmed spočetnikov slovenske države.”*

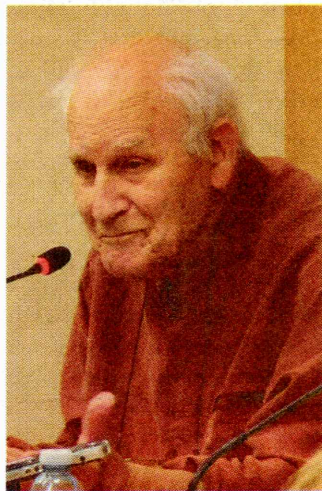

pisatelja, publicista in Slovenijo

Začela se je strma pot za uveljavitev naših pravic, ki jih zdaj nekako imamo, s tiho asimilacijo pa nas ni več. Sedanje stanje je "evtanazija neke manjšine", je ostro povedal Pahor. Vse to je po njegovem mnenju tudi razlog, zakaj ideja o slovenski državi ni močnejše prodrla v prvih povojnih letih, saj se je bilo treba preveč ukvarjati z lastnimi težavami in ločitvami. V nadaljevanju je Pahor s prisotnimi delil, kako je začel razmišljati o samostojnosti, kako je spoznal Franca Jezo in kako je slednji izkoristil vsako priložnost, da je vehementno spodbijal vse pomisleke, dvome in ugovore proti samostojni Sloveniji. Bil je zelo prepričljiv, vztrajen in trmast, se je spominjal govornik. Spominjal se je tudi akcij z letaki, ki jih je sprožil Jeza in pri katerih so kot mladi nekajkrat tudi sodelovali. Nato je Jezo поблиže spoznal na tržaškem radiu ter z njim imel dragocene pogovore in debate. Imel je velik smisel za politiko, bil je kritičen in čutil je potrebo, da bi Slovenci imeli svojo stranko, kar se je leta 1975 tudi zgodilo. Ni prenašal klerikalizma, ideološko se ni opredeljeval, imel pa je zelo kritičen in odklonilen

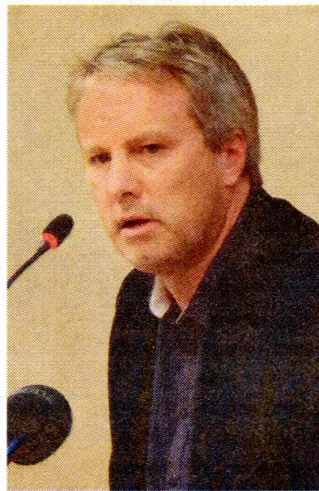
pogled na komunizem. Večkrat je ponavljal, da se bodo posledice komunistične diktature poznale v narodu

Sergij Pahor

še 100 let, in to žal dokazuje sedanji razvoj v slovenski družbi, je obžaloval Pahor. Posvet je sklenil prof. Primož Sturman, ki je predstavil Jezovo leposlovno in publicistično ustvarjanje. S prisotnimi je delil spomin o urejanju in izdaji političnih spisov Franca Jeze *In zgodil se bo čudež*, pri čemer je sodeloval z Borisom Pahorjem. Povedal je, kako so bili Jezovi zapisi razpršeni "po celem svetu", kar jih je postavljalo v stisko in zahtevalo veliko napora pri zbiranju gradiva. O njem je največ zbral Jakob Emeršič, zapis literarnega

zgodovinarja Martina Jevnikarja v zborniku simpozija iz leta 1994 pa še danes velja za najpopolnejši

Primož Sturman

pregled Jezovega leposlovja, je dejal Sturman in naštel pomembnejše Jezove publikacije. V času avtorjevega življenja sta izšli dve knjigi, *Moč ljubezni* in *Nevidna meja*. Po smrti je GMD objavila sklop njegovih zapisov o spominih iz taborišča. Posthumno je izšla tudi zbirka *Zakasnela pomlad in druge kratke zgodbe*, v kateri so zbrana besedila iz periodičnega tiska. Nekatere povesti niso bile objavljene v knjižni obliki, tudi zaradi tega, ker niso bile dokončane, npr. *Potopis po Skandinaviji*, *Smrt pomladi* in *Povratek iz vesolja*.

Prav o slednji je Sturman poglobljeno spregovoril. Izhajala je v Novem listu od leta 1961 do leta 1963 v 88 nadaljevanjih. Takrat se je v svetu dogajalo marsikaj: polet v vesolje, hladna vojna, začetek drugega vatikanskega koncila ipd. Vse to ga je pri pisanju te znanstvenofantastične zgodbe navdihovalo. Avtorji so običajno segali v preteklost, zanimivo pa se je Jeza odločil za prihodnost. V povesti pisec napove določene stvari, jih nakaže in prehitni nekatere dogodke, kot npr. kubansko raketno krizo. V pripovedi je veliko konfrontacije med usodo posameznika in usodo človeštva oz. kaj lahko posameznik naredi in kaj lahko prispeva k rešitvi človeštva. Če bi se Franc Jeza več posvečal literarnemu ustvarjanju, bi bila naša književnost gotovo bogatejša z njegovimi razmišljanji in zapisi. "Literarno ustvarjanje je ostalo postransko, čeprav najljubše področje mojega dela. Z veseljem bi mu posvetil več časa, toda iz leposlovnega pisanja ni mogoče živeti, vsaj ne pisatelju v mojih razmerah ..." je ob podelitvi nagrade vstajenje leta 1980 povedal Jeza.

Matevž Čotar